http://wp.me/pFrEi-oz

SUFÎLERİN FARKLI İNANÇLARA BAKIŞINDAKİ UNUTTURULAN İNCE MESELE

Tasavvufun ana kaynaklarından *Kuşeyrî Risalesinde* Hz, İbrâhîm aleyhisselâm hakkında zikredilen şu anekdot, aslında, sofilerin diğer din mensuplarına bakışı ve aynı zamanda onların bu davranışlarının maksadını sanırız net bir şekilde yansıtmakta ve özetlemektedir;

"Hz. İbrâhîm aleyhisselâma bir yolcu gelir. Kendisini misafir etmesini ister. Hz. İbrahim aleyhisselâm ona:

"-Dinini değiştirip, tevhidi kabul edersen seni misafir ederim" der. Yolcu teklifi kabul etmez, gider. Bunun üzerine Hz. İbrahim aleyhisselâma şöyle bir hitap gelir: "Biz onu, kâfir olduğu hâlde, yetmiş yıldır beslemekteyiz. Sen, bir gececik, onu inancına bakmadan besleseydin ne olurdu?!.." [1]

Diğer taraftan, bilhassa İbrâhîm b. Edhem aleyhisselâmın (hyt. 161/779) bir Hıristiyan rahibi kendisine arkadaş edinmesi ve ondan zühdün inceliklerini öğrenmesi sûfîlerin diğer din mensuplarına ve Özellikle de Ehl-i Kitâb'a bakışları konusunda kayda değer bir örnektir.

Yukarıda en son zikrettiğimiz şiirin ilk beyitleri Hallâc-ı Mansûr'a da (idâmı 309/921) nisbet edilir. " Hallâc'ın buna benzer başka ifadeleri de vardır." Hallaç, bir Yahûdîye ***"köpek"*** diye hitap etmesinden dolayı kızdığı kişinin kendisinden özür dilemesi ve gönlünü almaya çalışması üzerine o şahsa şöyle nasihat eder:

"Yavrucuğum! Dinlerin tümü Allah Teâlâ'nındır, Her din ile bir kitleyi meşgul ediyor. Her kitle kendisi için seçilmiş olan dini izliyor; kendi iradeleriyle seçtikleri dini değil. Bir insanın bir başkasını, izlediği din yüzünden İtham edebilmesi için, o dinin o kişi tarafından özgür irâdeyle seçilmiş olması gerekir. Şunu bil ki, Yahudilik, Hıristiyanlık, Müslümanlık ve öteki dinler değişik unvanlar, değişik adlardır; ama hepsinin ortak amacı birdir, değişmez." [2]

"Küfür ve îman isim yönünden farklıdırlar, ama hakîkat yönünden aralarında fark yoktur." [3]

İlâhî aşkı zirvelerde yaşayan sûfîlerden Mevlânâ (hyt. 672/1273) da diğer insanlara sonsuz bir rahmet gözüyle bakmıştır, insanlar arasında muhabbete dayalı bir birlikteliğin olabileceğini defalarca vurgulamıştır. O bütün dinleri ve mezhepleri insanî olgunluğa erişmede bir vasıta olarak görür. Ona göre yaratıcıyı arayan her düşünce, aynı yere çıkan, aynı hakîkate ulaştıran gizli birer merdivendir:

"Cihanda gizli merdivenler var; basamak basamak, tâ göklere dek. Her bölüğün bir başka merdiveni var; her yürüyüşün başka bir göğü...

Her biri öbürünün hâlinden habersiz.

Bir mülk ki, geniş mi geniş; ne başı var, ne sonu [4]

"Her nebinin bir yolu, her velînin bir meşrebi vardır. Değil mi ki, hepsi de halkı Hakk'a ulaştırıyor; öyleyse hepsi de birdir.

Dinler arasındaki ihtilâf, gidiş tarzında ve görünüştedir; yolun hakikatinde ise ayrılık yoktur." [5]

Ne var ki, dinlerin hakikatlerinin birliğini, insanların inançlarının hakikatini anlayabilmek için belli bir fikir ve gönül tekâmülüne ulaşmış olmak gerekir;

"Sır gözü ile gönül gözü ile mü'mine de, kâfire de bir bak;

Hiçbirinde, Yâ Rab! Sesinden. Yâ Hay! Sedasından başka bir şey yok."[6]

Bu bakış tarzı aşk yoludur. **"Birdir nazar-ı Hak'ta mecûs ile müselmân"** diyen Ziya Paşa'nın tabiriyle Hakk'ın nazarıyla bakabilmektir. Bu bakış açısından bakıldığında ise küfür, îmân gibi şeyler

---

[1] el-Kuşeyrî, Abdülkerîm, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye,* tah. Abdülhalîm Mahmud-Mahmûd b. eş-Şerîf, Kahire 1966, ss. 154*,* 227.

[2] Öztürk, Y. Nuri, *Hallâc-ı Mansûr ve Eseri,* İstanbul 1996, s. 401 (Massignon-Paul Kraus, *Ahbâru'l-Hallâc,* ? 1936, s. 69'dan naklen).

[3] *age.,* s. 399 *(Ahbâru'l-Hallâc,* s. 53'ten naklen). Hallâc'ın görüşleri için ayrıca bk. Uludağ, Süleyman, "Hallâc-ı Mansûr" *DİA,* İstanbul 1997, c. XV, s. 379.

[4] Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî. *Mesnevi,* Ankara 1993, tıpkı basım,c. V, s. 244, b.; 2557-2559.

[5] *Aynı eser,* c. I, s. 14 (504. beyitin konu başlığı). (Yorumu için bk. Can, Şefik, "Mevlânâ'yı Göre; Bin, îmân ve Küfür" 5. *Milli Mevlânâ Kongresi* Tebliğleri, Konya 1992, & 19-27.)

[6] Can, Şefik, *Mevlânâ, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri,* İstanbul 1995, s. 147 Mevlana, *Dîvân-ı Kebîr, c.* V, nr. 2578'den naklen).

görünmez. Zîrâ aşk mezhebinde küfür ve îman yoktur; tıpkı âşıkta tenin, aklın, canın ve gönlün olmadığı gibi. Mevlânâ'ya göre, bu hakikati kavrayamayanlar, herkesin çeşitli dillerde Hakk'a yalvardığını göremeyenler gerçek Müslümanlığa ulaşamamışlar demektir, [7] Mevlânâ bu fikrini bir başka şiirinde de şu şekilde ifade eder:

"Bâzan gizlenen, bâzan aşikâr olan biziz,
Bâzan mü'min, bâzan Musevî, bâzan da Hıristiyanız.
Bu gönlümüz örneği olmak için her gönlün
Görünür bir başka surette her gün..." [8]

Aşk kavramının Mevlânâ düşüncesinde müstesna bir yeri vardır. "Dinî anlamda aşk mevcut yetmiş iki fırkadan daha güçlüdür. Dahası, putperestlikten de, dinden de üstündür; şüphenin de, gerçeğin de ötesindedir. O ayrılığı azaltan bir dindir. İnsanlar arasında birlik oluşturur. Çünkü bütün dinlerin kaynağı ilâhî sevgidir, ilâhî aşktır, ya da sevgiden kaynaklanan korkudur. Eflâkî, bu konuyla ilgili şöyle bir rivayet nakleder;

"Bir gün bir Rum usta Hüdâvendigâr'ın evinde ocak yapıyordu. Dostlar şaka yoluyla ona; "Niçin Müslüman olmuyorsun? Dinlerin en iyisi İslâm'dır" dediler. O: "Elli seneye yakındır ki, İsâ dinindeyim. Dinimi terk etmek hususunda ondan korkar ve utanırım" dedi. Birdenbire Mevlânâ hazretleri içeri girdi ve şöyle dedi:

"İmânın sırrı korkudur. Her kim Tanrı'dan korkarsa, o Hıristiyan da olsa din sahibidir, dinsiz değildir." [9]

Mevlânâ'nın diğer dinlere bakışı ile ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak bu bahsi şu değerlendirme ile bitirmek istiyoruz: Ona göre başkalarına hakir bir gözle bakmak, başkalarına kâfir deyip, kendisini kâfir olarak yaratmadığı için Allah Teâlâ'ya hamd etmek, sapıklıktan ve halkı saptırmaktan başka bir şey değildir. Böylesi bir davranışın nebilerin ve evliyaların terazisinde yeri yoktur. [10]

Mevlânâ'nın çeşitli dinler ve inançlar ile ilgili görüşlerini dört ana başlık altında toplamak mümkündür:

1. Ona göre, dinlerin yolları, yöntemleri ayrı ise de, gayeleri birdir ve yola değil, maksada bakmak gerekir.

2. Çeşitli inançların farklı görünmesinin ve algılanmasının asıl sebebini, görünüşteki farklılıkların özdeki benzerliği gölgeleyecek derecede asıl görülmesinde ve abartılmasında aramak gerekir.

3- Yolların ayrılığının bir başka nedeni, yetmiş iki milletin birbirini tanımaması, aralarında diyalog olmaması ve birinin ötekinden şüphe içerisinde olmasıdır.

4- Farklı inanç sahipleri arasındaki kavgaların bir diğer sebebi de, ötekinin dilini anlayamamak, onun düşünce ve duygu Dünyası hakkında bilgisiz olmaktır.[11]

İnsanları sevmeyi ilâhî aşkın ve gerçek âşık olabilmenin şartlarından sayan Yûnus Emre (hyt. 721/1321), bu konuyu şiirlerinde en güzel İşleyen sûfîlerdendir.

"Yetmiş iki millete bir gözle bakmayan, halka müderris olsa da hakikatte kâfirdir" diyen bu ünlü şâir sûfîmiz, böylesi kimseleri **"şer'in evliyası, hakîkatin kâfiri"** şeklinde tanımlar.[12] Çünkü Yûnus'un din anlayışına göre, Allah Teâlâ'yı gerçekten sevenler onun en mükemmel eseri ve halîfesi olan "insan"ı da sevmek zorundadır.[13]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

"Müslümanlar birbirlerini sevmede, birbirilerine merhamet etme ve şefkat göstermede bir vücut

---

[7] Can, *Mevlânâ, Hayâtı, Şahsiyeti, Fikirleri,* s. 149.
[8] Mevlâna, Celâleddîn-i Rûmî, *Hz. Mevlânâ'nın Rubaileri,* trc. Şefik Can, Ankara 2001, rubâî nr. 1527.
[9] Eflâkî, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri,* trc. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1989, c. 11, s 517.
[10] Can, *Mevlânâ, Hayâtı, Şahsiyeti, Fikirleri,* s. 145.
[11] Fazla bilgi İçin bk. Yârân, Sâdık, "İbn Arabî, Mevlânâ ve Yûnus Emre'ye Göre "Öteki"nin Durumu", *İslâm ve öteki* içerisinde, editör; C. Sâdık Yârân, İstanbul 2001, ss. 326-332.
[12] Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvânı,* hzl. Faruk Kadri Timurtaş, İstanbul trs., s. 55.
[13] (Dil)

gibidir. Vücuttan bir organ şikâyet ederse, vücudun diğer organları uykusuzluk ve humma ile ona katılırlar."[14]

"Merhamet etmeyene merhamet edilmez" [15]

"Kardeşinin başına gelen musibete sevinme. Olabilir ki, Allah ona merhamet eder de seni hastalığa dûçâr eder." [16]

"Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardeş gelir.
*****
Maşuk neyi severse lâzımdır sevmek onu;
Dostumuzun dostuna yâd endîşe ne lâyık?!
Sen gerçek âşık isen dost'un dostuna dost ol;
Ger böyle olmaz isen, dostum demegil bayık.
*****
Yetmiş iki millete kurban ol âşık isen,
Tâ âşıklar safında imam olasın sâdık..
*****
Yetmiş iki millete suçum budur "Hakk" dedim,
Korku hıyanetedir, ya ben niçin kızaram!?..
Hâss u âm, mutî, âsî dost kuludur cümlesi."

Burada bahsedilenlerden dinlerin diyalog veya başka bir şekilde karmaşık bir şekilde birleştirilmesi anlamına gelmemelidir. Çünkü son ve hak dininin İslâmiyet olduğu da hatırdan çıkarılmayıp diğer insanlarında dinî yönlerinden dolayı icbar veya tehdit altında bırakmamaktır. Ancak İslâmiyetin özüne bir sıkıntı gelecekse tercih edilecek olan Allah Teâlâ'nın isteği olan tarafı tercih etmelidir. Çünkü Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ile yeni bir dinin gönderilme espirisini nasıl anlayacağız.

Muhyiddin ibn'ül Arabî kaddese'llâhü sırrahu'l-aziz *Fütûhât'*ta hıristiyanlığın büyük bir tehdidi altında bulunan İslam âleminin siyaseten daha müteyakkız olmasını, bu îtibârla da hıristiyanlara karşı tavizkâr gördüğü Selçuklu Sultânı İzzeddin Keykâvus'tan, [17] mevcut kritik durum, buhran, kriz gereği daha dikkatli davranmasını sağlamak istemiştir. İbn'ül Arabî, Hıristiyanların yerli ahali arasındaki dindaşlarının da desteğiyle İslam âlemine daha fazla zarar vermeleri yönündeki endişesini dile getirmekte ve buna karşı Sultanı uyarmaktadır. Diğer taraftan onun bu yaklaşımı, olaylara bâtınen ne kadar yüksek bir bakış açısıyla baksa da zâhiren şeriatın gereklerine derinden bağlı olduğunu ve mânevî siyasetin yanı sıra, dünyevî siyasetin gereklerini ihmal etmediğini de göstermektedir. İşte bu vukûfiyeti sayesinde o, hıristiyanların hükümranlığı altında olduğu sürece Kudüs'e gitme, ya da oralarda oturmanın müslümanlara haram olduğunu söyleyerek İslam coğrafyasını tehdit eden unsurlara karşı ortak bir şuur oluşturmaya gayret etmiştir. İbn'ül Arabî bu tavsiyelerinde Keykâvus'tan, müslümanlar ile ehl-i kitap arasındaki ilişkilerin geleneksel kurallara, yâni şeriate göre düzenlenmesini ister, Halife Ömer radiyallâhü anh tarafından konulmuş olan geleneksel zımmî hukukunu ona hatırlatır:

---

[14] Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66; Ahmed, Müsned, IV, 270; Taberânî, el-Mu'cemü's-sağîr, Beyrut, 1983,I, 137; a. mlf. er-Ravdu'd-dânî ile'l- Mu'cemis'-sağîr li't-Taberânî, I, 230 (382); Beyhakî, Şu'abü'lîmân,VI, 481 (8985), a. mlf, es-Sünenü'l-kübrâ, III, 353 (6223); Kudâ'î, Müsnedü'ş-şihâb, II, 283 (1366, 1367). Mesel için bkz. Hakîm et-Tirmizî, Kitâbü'l-Emsâl, s. 52; Râmhurmüzî, Kitâbü emsâli'l-hadîs, s. 81, 82 (40); Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-emsâl, s. 237 (350). (UYSAL, 23 Bahar 2007)

[15] Buhârî, Edeb, 18, 27; Müslim, Fedâil, 65, 66; Ebû Dâvûd, Edeb, 145; Tirmizî, Birr, 12. (UYSAL, 23 Bahar 2007)

[16] Tirmizî, Kıyâme, 54; İbn Hıbbân, el-Mecrûhîn, thk. Mahmûd İbrahim Zâyed, Dâru'l-va'y, Haleb, ty. I, 355 (465); Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, XXII, 53 (127), a. mlf, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, I, 214 (384), IV, 305 (3379); Ebu'ş-Şeyh, el-Emsâl fi'l-hadîs, s.121 (202); Kudâ'î, Müsnedü'ş-şihâb, II,77 (592, 917), 78 (919) (UYSAL, 23 Bahar 2007)

[17] Tarihçiler Sultan I. İzzettin Keykâvus'un annesinin aslen Konya'lı bir Hıristiyan kızı olduğunu ve yine Hıristiyan olan dayılarının da bir hayli siyâsî faaliyetlerde bulunduklarını rivayet ederler. (Turan, Orhan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 458)

"...şehirde ya da havalisinde yeni bir kilise ya da manastır inşa edilmemesi, harap olanlarının onarılmaması..., hıristiyanların hiçbir casusa yataklık yapmaması ve müslümanlara karşı düşmanlarıyla işbirliğine yeltenmemesi..." [18]

İhramcızâde İsmail Hakkı

[18] İbnü'l-Arabi, *Fütûhât (byr.),* c. VIII, s. 380; ÇAKMAKLIOĞLU, M. M. (2005). *Muhyiddin İbnü'l-Arabi'ye Göre Dil-Hakikat İlişkisi Marifetin İfadesi Sorunu.* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Tasavvuf) Anabilim Dalı. , s. 31